

СЕКСУАЛНО НАСИЉЕ У ЗАТВОРИМА

Зоран Павловић*

Универзитет Привредна академија Нови Сад,

Правни факултет за привреду и правосуђе

Звездан Радојковић

Министарство унутрашњих послова Републике Србије

Сексуално насиље у затворима представља појаву којој домаћа научна и стручна јавност не посвећује довољно пажње. Идеја према којој насиље у затворима представља део заслужене казне утиче на то да данас практично не постоје домаћа истраживања која се баве утврђивањем учесталости, облика, узрока и последица ове појаве. Осим појединачних и уобичајених поступања службе обезбеђења у затворима у Србији не постоји ниједан конкретни превентивни програм који би се бавио овом темом. Управо у том смислу у овом раду су представљене теоријске и емпиријске основе феномена сексуалног насиља у пеналним установама, дат је преглед студија које су настојале да утврде учесталост те појаве и идентификовани методолошки проблеми и фактори ризика виктимизације. Упућујући на неке од основних теоријских објашњења природе етиологије те појаве, као и доступних превентивних опција, у раду су предложена унапређења националне казненоизвршне праксе.

Кључне речи: *затвор, сексуално насиље, силовање, превенција*

Увод

Насиље у пеналним установама предмет је анализе бројних научних радова (Ковчо-Вукадин и Михаоци, 2010; Михаоци, 2006; Wolf, 2009; Јованић, 2014). Било да се ради о насиљу међу самим осуђеницима или различитим видовима тортуре које спроводе запослени у служби обезбеђења, виктимизација о датом оквиру не представља реткост (Соковић, 2006; Dimond, 2000).

За разлику од насиља које је усмерено према лицима која нису извршиоци кривичних дела, стиче се утисак да виолентна искуства која преживљавају осуђена лица нису праћена истим нивоом емпатије. Виђењем лица лишених слободе као посебно опасне скупине девијаната ризични услови боравка у затворима отуда се опајају као део заслужене ретрибуције (Struckman-Johnson & Struckman-Johnson, 2006).

Проблем анализе насиља у датом оквиру оптерећен је бројним истраживачким проблемима. То се, пре свега, односи на тенденцију званичних органа да минимизирају представљање важности различитих инцидената, те нотирање само оних

* Др Зоран Павловић је ванредни професор и шеф Катедре за кривично право.

случајева који су праћени озбиљнијим телесним повредама. Надаље, проблем у утврђивању учесталости виктимизације односи се и на прикривање насилних искустава од самих осуђеника, а пре свега због страха од накнадних непријатности, те компромитовања статуса у оквиру неформалног система пеналне установе (Kovčo-Vukadin, 2010; Крстић, 2002).

Премда се физичко насиље не сматра неуобичајеном појавом, посебно важан аспект анализе искустава у затворима представља појава сексуалног насиља. Овај феномен који погађа и мушкарце и жене лишене слободе носи тако практично мултипликована оптерећења, како у погледу превенције, идентификације, тако и последица које оставља на жртве (Scacco, 1975; Flensher & Kriener, 2006).

Уколико би пошли од саме идеје сврхе извршења казне затвора, а која предвиђа спровођење одговарајућег програма третмана у смеру поправљања учиниоца кривичног дела и остваривања специјалне превенције (Бојанић & Мрчела, 2006; Јовашевић, 2006), јасно је да искуства сексуалног насиља умногоме компромитују дати концепт.

Додатно, чињеницом да је осуђеничка популација вишеструко идентификована као високопревалентна у погледу сексуално трансмисивних болести, проблем сексуалног насиља у датом оквиру мора се посматрати и као важан здравствено-епидемиолошки феномен који захтева адекватну друштвену реакцију (Weild et al., 2000; Babudner et al., 2005).

Поштујући претходно наведено постављају се и циљеви овог рада. Тако ће у даљем тексту бити дат преглед најважнијих теоријских доприноса и емпиријских истраживања у предметној области, као и преглед различитих превентивних опција датог оквира, те предлози унапређења националне казненоизвршене праксе.

Учесталост сексуалног насиља у пеналним установама

Премда је још тридесетих година прошлог века Фишман (1934) у књизи „Секс у затворима” упућивао на учесталост коерсивних сексуалних односа и квазиродну поделу улога међу осуђеницима, појава озбиљнијих студија које би се бавиле утврђивањем учесталости те појаве није корелирала са важношћу наведеног проблема.

Тек развојем феминистичког покрета седамдесетих година прошлог века и изједначавањем свих жртава силовања, развија се и интересовање за жртве сексуалног насиља у затворима. Ипак, посматрано на простору Сједињених Америчких Држава, кључни допринос у смеру интензивирања епидемиолошких студија наведеног контекста представљало је повећање броја тужби осуђеника против државе, а које су, у крајњој линији, захтевали одговарајућу финансијску компензацију.

Утврђивање стварне инциденце и преваленце сексуалне виоленције оптерећено је бројним методолошким проблемима. Отуда и не чуди чињеница да различите студије упућују на стопу учесталости у распону од 0% до преко 20% (Jones & Pratt, 2007). Наиме, то се може објаснити, пре свега, самим дизајном спроведених студија, разликама у избору узрока и начину прикупљања података, као и полазном, операционалном дефиницијом појаве која се истражује (O'Donnell, 2004).

Репрезентативан пример у овом контексту представља истраживање Локвуда (Lockwood, 1980), који је, обухвативши узроком 107 лица која издржавају казну за-

твору у Њујорку, нашао да је свега 0,9% испитаника било жртва силовања. Ипак, термилошком корекцијом и проширивањем оквира испитиване појаве на искуства сексуалне агресије, он налази да је 26% осуђеника трпело наведени оквир виктимизације.

Други вид проблема односи се на оне студије које су се ослањале на званичне статистичке податке. Бројни аутори јасно упућују да то не може бити релијабилан извор информација, те да осуђеници, с обзиром на то да немају поверење у пројективне капацитете званичних служби, по правилу не пријављују насиље, како би избегли даљу одмазду (Wolff et al., 2006).

Било да се подаци о виктимизацији прикупљају посредством упитника који осуђеници сами попуњавају или кроз индивидуални интервју, питање поузданости добијених података свакако се може поставити. Наиме, већина аутора у овом контексту сагласна је да осуђеници генерално немају поверење у анонимност спроведених анкета. На другој страни тет-а-тет ситуација, у посебностима осуђеничке културе провоцира висок ниво стида, те компромитује ниво искренности одговора (Struckman-Johnson et al., 1996).

Надаље, поједине студије, попут раног истраживања Дејвиса (Davis, 1968), које су нашле стопу учесталости сексуалног насиља на ниском нивоу од приближно 3%, носе оптерећења избора и обухватности узрока. Наиме, у конкретној студији обухваћено је само 5% осуђеничке популације, при чему је знатан број лица одбио учешће у самом истраживању. Томе се може додати и проблем не/спремности управе затвора да по евентуалном пријављивању насиља предузму одговарајуће мере према жртвама и злостављачима.

Конечно, мора се узети у обзир неуједначеност истраживања у погледу врсте пеналних установа у којима су спровођена. Варијабле попут дужине изречене казне, врсте кривичног дела, степена безбедности установе, постојања криминалних банди и расних подела унутар установе свакако ће утицати на различитост учесталости наведене појаве.

Премда представљене студије сведоче о доста ниској учесталости сексуалног насиља, у литератури је могуће наћи и истраживања која налазе знатно више резултате. Примера ради, Струцман-Џонсон и Струцман-Џонсон (Struckman-Johnson & Struckman-Johnson, 2000) у студији која је обухватила 1.788 осуђеника и 475 затворених у седам затвора налазе да је 21% осуђеника имало најмање једну сексуално насилну епизоду током издржавања казне.

Наведени резултати корелирају са ставовима Гилигана (Giligan, 2000) који такав облик насиља у затворима види као универзални и епидемични феномен, односно запажањима Месершмидта (Messerschmidt, 2001) који истиче да је један од пет осуђеника у САД жртва силовања.

Даљи преглед студија реализованих у овом контексту свакако сведочи о хетерогености резултата и проблемима утврђивања стварне учесталости сексуалног насиља у затворима. Ипак, посебно имплицативним могу се представити резултати Вудена и Паркера (Wooden & Parcer, 1982), те Саума и сарадника (Saum et al., 1995). Наиме, студије поменутих аутора бавиле су се утврђивањем учесталости консензуланих хомосексуалних односа у затвору, при чему прва студија налази да чак 65% осуђеника у Калифорнији добровољно ступа у неки вид сексуалних одно-

са, а што је драстично мање у односу на 2% колико тринаест година касније налазе Саум и сарадници (Saum et al., 1995).

Сумирајући наведено, стиче се утисак недвосмислености постојања сексуалног насиља у пеналним установама. Ипак, водећи се искуствима из националне праксе, тешко је поверовати да тај вид насиља, у форми силовања, а као најдрастичнијег облика, постоји у епидемичним размерама у Србији. У прилог овом ставу иду и резултати истраживања Ковчо-Вукадина (2014) у Хравтској, које на узроку од 353 осуђеника налази да је 1,8% осуђеника било присиљено на неку сексуалну радњу.

Премда и случајеви силовања свакако нису непознаница, чини се да рентна хомосексуалност, пружање сексуалних услуга у замену да различита материјална добра или сигурност, као и други, условно блажи облици сексуалног насиља налазе доминантно место у условима домаће казненоизвршне праксе. Тек прецизнији епидемиолошки резултати у овом смислу јасно захтевају спровођење обухватних истраживања у том контексту.

Екпланаторни приступи сексуалног насиља у пеналним условима

Представљајући чиниоце који утичу на појаву сексуалног насиља у затворима Ибрахим (1974) истиче, пре свега, да затвор представља специфичну, изоловану средину истополних лица, те да у том смислу чини депривирајући оквир који онемогућава хетеросексуалну активност. То се посебно истиче и у контексту губитка сваке приватности, те нужности дељења тушева, тоалета и простора за спавање.

Надаље, девијантна сексуалност, према истом аутору, јесте појава коју толеришу друга осуђена лица, али и управа затвора, као нужност коју је немогуће елиминисати. Вишак слободног времена, недостатак организације рада, рекреације и програма третмана отуда оставља превише простора за психопатске манифестације. Додатно, томе погодује и специфична затворска субкултура у којој је миноризован утицај просоцијалних норми ширег друштва.

Коначно, премда сексуално насиље није непознаница стручњацима који су запослени у пеналним условима, због преоптерећености смештајних капацитета или простог немара, често се може приметити одсуство одговарајућих превентивних стратегија, попут прилагођене категоризације и сепарације сексуалних насилника, хомосексуалаца и посебно вулнерабилних осуђеника.

Када је у питању сексуално насиље и силовање, као најрадикалнији облик, феминички оријентисане ауторке истичу да хетеросексуално насиље овог типа над женама симболише положај жене у патријархалном друштву. Слично поређење може се отуда направити и у контексту насиља над мушкарцима, а кроз призму њиховог положаја у затворима. Ипак, како то Ридеј и Викберг (Rideau & Wikberg, 1992) истичу, трауматска искуства која жене жртве силовања носе донекле су ограничена у времену и простору. На другој страни, мушкарци који су жртве сексуалног насиља у пеналним условима често морају током издржавања казне практично целокупну своју егзистенцију подредити силоватељу, постајући неретко својина којом се располаже.

Хомосексуалност у затворима или другим облицима сексуално депривационих средина препозната је доста рано, као облик реактивног понашања или одазионе хомосексуалности. Наведено се у Фројдовој (Freud, 1905) теорији опажа као транзиторни поремећај избора сексуалног објекта, а у контексту избора погодног и доступног објекта либидалног задовољења.

Ипак, психологија насилних хомосексуалних односа у затворима захтева додатна појашњења. Тако прво треба истаћи да наведени облик односа неретко подразумева манипулацију и неизречену претњу према осуђенику који је нижег неформалног статуса. Секс се тако може „прибавити” као условни вид трговине материјалним добрима, погодностима или гаранцијом физичке сигурности (Knowles, 1999). Такав однос сведочи о јасној статусној диспропорцији, а у неформалном сленгу праћен је одговарајућим, по правилу дерогирајућим терминима којима се означава онај који пружа сексуалне услуге.

Било да се ради о сексуалним односима који су праћени физичким насиљем или поменути облик трговине, та појава у затворској средини носи посебна психолошка обележја. Тако, премда наведени однос подразумева све појавне елементе сексуалности, почевши од ерекције, пенетрације и ејакулације, а које нужно повлаче питање сексуалног узбуђења, појава привлачности и емоционалне укључености се у датом оквиру у потпуности негира.

Наиме, према наводима Новлеса (Knowles, 1999), сексуални односи у пеналним условима представљају се као транзиторни, ексклузивно физички, неемоционални, а у функцији обезбеђивања моћи и статуса. Постојање љубави и ненасилних сексуалних односа у ширем смислу затворска култура не одобрава. Посматрано у дуалитету пентративно-рецептивног односа, хомосексуалцем се отуда назива само оно лице које има подређени положај.

Сличан однос супермушкости који негира постојање латентне хомосексуалности може се опазити и у другим релацијама, ван затворске средине. Примера ради, у скоројјој националној историји позната је прича о силовању вође навијача хрватске „Торциде”, од стране домаћих навијачких група, што се у датој субкултури представља као ултимативни чин понижења и доминације.

Јасно, оваква природа односа одговора психопатској структури личности (Рихтарић и сар., 2012; Радуловић, 2006), а што корелира са опаженим доживљајем осуђеника који остварују гратификацију кроз садистичко подређивање и наношење бола жртви (Brownmiller et al., 1995). Коначно, наведено се може истаћи и у контексту запажања, сходно којима поједини осуђеници пре прибегавају насилним сексуалним релацијама него односима са осуђеницима који су прихватили своју хомосексуално-пасивну улогу уз све феминине понашајне манифестације.

Специфичност сексуалног насиља у пеналним условима огледа се и у чињеници изостанка поимања постојања жртве. Наиме, силовање се пре доживљава као процес демаскулинизације и израз перверзне субкултуре у којој силовани постаје својина над којом се слободно располаже (Knowless, 1999). То се може разумети и у контексту уверења да силовање, заправо, није насилно, с обзиром на претпоставку да није ни могуће имати сексуални однос са мушкарцем, а да он бар у неком степену не пристане на тај чин (Lockwood, 1983).

Анализирајући феномен сексуалног насиља у затворима, посебно ваља напоменути запажања која се односе на расни контекст у САД. Наиме, пратећи кроз деценије резултате различитих студија, који датирају још од почетка осамдесетих година прошлог века, не мали број аутора (Bowker 1980, Scacco 1982, Starchild, 1990) указује на диспропорционалну заступљеност Афроамериканаца у уделу насилника. Тако, рецимо, Локвуд (Lockwood, 1980) упућује на податке према којима се 80% насилника изјашњава да су афроамеричког порекла, 14% хиспано, а само 6% чине белци. При томе су, практично у свим случајевима, жртве ове доминантне групације насилника били млади белци.

Представљени резултати који су донекле перзистентни током времена свакако се морају посматрати кроз призму чињенице да наведена етничка групација представља статистички највећи удео осуђеничке популације у САД. Ипак, и поред бројности врло симптоматичним се поставља то што насиље, по правилу, има међурасни карактер. Једно од објашњења тог контекста истиче да социјална подређеност Афроамериканаца у датом друштву у затворским условима налази начине компензације. У том смислу, сексуално насиље није израз аутентичне хомосексуалности, већ средство изражавања доминације и моћи.

Већина теоријских приступа који су покушали објаснити етиолошке основе сексуалног насиља у затворима организовани су око проблематике виолентних односа међу мушкарцима. То је и разумљиво, пре свега због тога што највећи удео осуђеничке популације и чине мушкарци. Ипак, важним у овом контексту поставља се и став, а који се доста дуго одржавао у струци и науци, према којем жене у затворима добровољно ступају у односе који имитирају породичне, несексуалне дијаде или истополне везе. Дати ниво консензуалних односа, према тумачењу аутора попут Овена (Owen, 1998), налази објашњење у адаптивним поступањима и избегавању даљег санкционисања и депривације током издржавања казне. Отуда је сексуална коерсивност, према истом аутору, врло ретка појава.

Међутим, неспорна је чињеница да је наведени феномен присутан и међу женама лишеним слободе (Struckman-Johnson & Struckman-Johnson, 2006). Тако се у савременој литератури често упућује на искуства сексуалних претњи, нежељеног додиривања, па и пенетративних сексуалних односа међу женама који су праћени телесним повредама (Alarid, 2000).

Премда представљена појава хомосексуалног насиља у пеналним условима од стране жена одговара ранијим напоменама о исказивању доминације кроз сексуализована понашања, стиче се утисак да разумевање ове појаве, без обзира на родни контексту, не може бити остварено само кроз микросоцијалне варијабле утицаја и тежње успостављања доминације.

Тако, и поред тога што сами осуђеници негирају хомосексуалну природу тих односа, чини се потпуно нелогичним негирати очигледно. При томе се мора узети у обзир да различити психодинамски оријентисани аутори истичу иманентно бисексуалну природу човека. Тек страх од сопствених потиснутих нагона и латентна, аутентична хомосексуалност могу водити појави ирационалне мржње и насиља, а сходно моделу реактивне формације (Flis, 2010). У том смислу, оправдано би се могло поставити питање природе етиолошке везе (латентне) хомосексуалности и различитих облика сексуалног насиља, као и насилног понашања у целини.

Наиме, хомосексуална паника, као феномен којим се објашњавају различита виолентна, па и хомицидна поступања већ дуго егзистира у науци (Chen, 2000). Отуда би се могло рећи да агресивна понашања заправо представљају форму *acting-outa* и одбране од хомосексуалних пулзија. Дакле, сексуално насиље у затворима може се схватити као најогољенији вид легуре наведених хомосексуалних и агресивних нагона.

Ризични фактори појаве сексуалног насиља у пеналним установама

Утврђивање ризичних фактора појаве сексуалног насиља у пеналним установама у литератури представљено је кроз комбинацију клиничких, искуствених запажања и резултата емпиријских истраживања. Преузимајући сазнања опште виктимологије, различити аутори су током деценија формирали одговарајуће типологије жртава овог вида насиља, те виктимогене диспозиције које упућују на већу вероватноћу насилних искустава.

Пратећи наводе Волфа и сарадника (Wolff et al., 2007) запажа се занимљиво подударње атрибута који чине вулнерабилним особе из опште популације и лица која се налазе на издржавању казне затвора. Тако се, пре свега, истиче млађа животна доб, физичка слабост или постојање неког вида хендикепа, припадање одређеним етничким групама, хомосексуална оријентација или феминине појавне особености. Међу ризичним факторима може се истаћи и припадање бандама, с обзиром на то да то може посебно провоцирати сукобе, као и информације да је лице осуђено за кривична дела сексуалне природе (посебно над децом) или насиље у породици.

Посебно важан фактор у том контексту представљају претходна искуства виктимизације. Наиме, утицаји (сексуалног) злостављања на каснију ревиктимизацију огледају се кроз развој анксиозности, несигурности, пасивности, животних стилова и понашајних особености које могу утицати на препознавање особа са наведеним типом искустава, као рањивих и погодних за задовољење психопатских тенденција (Павловић, 2013). С обзиром на специфичност затворске средине то ће се свакако мултипликовати у пеналним условима.

Представљајући резултате истраживања, спроведеног у држави Тексас у периоду од 2002. до 2005. године, Кауфман (Kaufman, 2008) упућује на неколико важних резултата. Добијени подаци посебно су важни с обзиром на то да конкретни пенални систем карактерише највиша стопа пријављених случајева сексуалног насиља у САД и најмања стопа потврђених случајева виктимизације.

Наиме, сходно наводима поменутог аутора, белци представљају групу осуђеника која је жртва напада у знатно вишем степену него било која друга етничка група, са преко 60% случајева. Жртве су, по правилу, млађе него нападачи, премда идентификована разлика од три године није драстична. Коначно, метално болесни осуђеници или осуђеници са интелектуалном ометеношћу чешће су жртве сексуалног насиља. Тако се, према истом извору, може закључити да је то, премда осуђеници са наведеном врстом проблема представљају само 12% свих пријављених случајева, чак 8 пута више у односу на удео интелектуално и ментално ометених лица у укупној осуђеничкој популацији.

Посебно вулнерабилним категоријама у затвору сматрају се лица која су први пут на издржавању казне, док учесталост насиља може бити посредована и другим чиниоцима, попут типа установе и степена безбедности, просечне старосне доби осуђеника, поменуте присутности етничких група и банди, као и учесталости психијатријских проблема (Wolff et al., 2007). Тек занимљиву напомену у овом контексту истиче Кауфман (Kaufman, 2008) који наводи да примењена архитектонска и безбедносна решења могу бити од посебне важности. Наиме, док су ранија решења у затворима у САД предвиђала ћелије са решеткама које омогућавају визуелну инспекцију, нови модели врата који пружају бољу звучну изолацију онемогућавају служби обезбеђења континуирани мониторинг.

Напоследку, прегледом релевантне литературе стиче се утисак да доминантни фактор ризика у овом контексту представљају сами ставови запослених у затвору. Наиме, пенална средина је затворено окружење у којем мало шта може да се прикрије, без обзира на напоре осуђених лица. Игнорисање, толерисање, па и подржавање насиља у овом контексту представљаће отуда, чини се, најважнији фактор развоја, али и одржавања насилних односа у установи.

Превенција сексуалног насиља у пеналним установама

Посматрано у националним оквирима, искуства из праксе упућују на то да је данас превенција сексуалног насиља у пеналним установама ограничена на спорадичне активности службе обезбеђења. То се најчешће односи на превентивно издвајање лица која су под посебним ризиком од сексуалног насиља или насиља уопште, док се најчешће наведени вид интервенције спроводи тек након виктимизације.

Ипак, шире гледано, у глобалном контексту, превентивни напори одређеног оквира приметни су већ с почетка осамдесетих година прошлог века (Cotton & Groth, 1982). Превенција сексуалног насиља у затворима тако подразумева обухватнију лепезу активности, како у самим пеналним установама, тако и у локалној заједници. Коначно, поред програма који своје циљеве организују око примарне превенције, напредне државе, попут САД, имплементирају и већи број програма намењених мушкарцима жртвама сексуалног насиља (Zweig & Blackmore, 2008).

Коначно, у истој држави 2003. године донет је и федерални закон „The Prison Rape Elimination Act (ПРЕА)”, којим се предвиђа низ поступања намењених редукцији и превенцији наведене појаве у пеналним установама (Corlew, 2005).

Активности предвиђене превентивним курикулума и поменути законским оквиром подељене су у неколико сегмената. Тако практично сви програми који се спровode у пеналним установама подразумевају одговарајућу едукацију запослених службеника, а кроз прилагођене штампане и видео-материјале, као и дискусионе групе. „Idaho’s Maintaining Dignity”, „Crossing the Line”, „Life Inside”, „Sexual Misconduct” представљају неке од примера програма организованих у овом контексту.

Сами програмски садржаји организовани су око проблема модификовања затворске културе, обуке запослених у погледу препознавања случајева сексуалног насиља, анализе динамике феномена, информисања о последицама виктимизације, обучавања о потребама и процедурама везаним за прикупљање доказа о насиљу. Такође, превентивни програми могу садржати и информације о поступању у случајевима кривичних ствари, доступним правним опцијама и пријављивању зло-

стављања, здравственим потребама жртава, те обуку у погледу непосредне заштите угрожених или виктимизираних лица. Посебно важним чине се они програми који препознају да насиље у затворима могу извршити и сами запослени у пеналним установама. У том смислу, поједини програми своје садржаје управо проширују у датом феноменолошком и превентивном оквиру (Mukaseu et al., 2008).

Премда претходно поменути законски оквир у САД промовише нулту толеранцију према сексуалном насиљу у затворима, треба истаћи неколико напомена. Тако, рецимо, Мостер и Јеглиц (Moster & Jeglic, 2009) у истраживању које се бавило ставовима управника мушких затвора према превентивним садржајима предвиђеним The Prison Rape Elimination Act-om (ПРЕА) налазе индикативне податке.

Наиме, од 500 управника колико је иницијалним узроком било обухваћено, свега 60 је вратило попуњене упитнике, а што response rate своди на свега 12%. При томе је 51,8% управника изјавило да се, сходно њиховим сазнањима, у последњих годину дана у установи коју они воде није догодио ниједан случај сексуалног напада, 23,2% имали су сазнање о једном сексуалном нападу, а 25% о свега два сексуална напада.

Изнети подаци јасно сведоче о негирању значаја предметног проблема, као и не/спремности управника затвора да се детаљније баве наведеном проблематиком. То коначно одговара запажањима Муксеја и сарадника (Mukaseu et al., 2008) и Думонда (Dumont, 2003), а који истичу да је промена затворске културе и модификације ставова запослених најважнији, али и најтежи аспект превенције. Поменути аутори тако наглашавају да већина службеника обезбеђења сматра да затвори нису установе које треба да штите осуђенике, већ да услови у њима и треба да буду тешки, што се схвата као део казне.

Вративши се садржају превентивних програмских курикулума, већина пројеката реализованих у овом контексту укључују видео-материјале који пружају информације осуђеним лицима о ефективним стратегијама избегавања потенцијално опасних ситуација (Mari & Frattaroli, 2003). Ипак, можда најважнији сегмент превентивних напора односи се на подржавање осуђеника да пријаве случајеве злостављања. Премда у затворском сленгу и субкултури „друкарe”, односно они који „цинкарe”, представљају најнижи хијерархијски ступањ, дестигматизација праксе пријављивања насиља од посебног је значаја. Коначно, у овом смеру креиране су и посебне брошуре намењене породицама осуђеника. Тако, чланови породице који имају сазнања или сумње о искуствима сексуалног насиља у затвору бивају обучени о доступним правним механизмима и могућностима пријављивања виктимизације (Mukaseu et al., 2008).

Премда је мотивисање осуђеника у овом смеру доста сложено, а с обзиром на снажан притисак осуђеничке субкултуре, витални сегмент напора у овом смеру представља упућивање на здравствене ризике силовања у затвору (Пинкертон ет ал., 2007). Информисањем и опасностима ХИВ-а и ХЦВ инфекције, као и трајаним психолошким секвелама (Neal & Clements, 2010), настоји се превазићи унутарзатворска стигма пријављивања насиља.

Управо у том смислу важан сегмент превентивних стратегија представљају постпенални сервиси намењени мушкарцима жртвама силовања (Davies, 2002). Наиме, премда аутори попут Валкера и сарадника (Walker et al., 2005) упућују на значајне секвеле у контексту анксиозности, суицидалности, самоповређивања, програми подршке лицима која су издржала затворске казне имају и посебан криминолошки циљ превенције рецидивизма и насилне екстернализације насталих психолошких дистурбација.

Закључак

Сексуално насиље у затворима свакако није реткост. Премда емпијолошке студије реализоване у овом контексту налазе неуједначено потврду дате хипотезе, стиче се утисак да је тамна бројка инцидената ове врсте у пеналним условима посебно наглашена.

Премда висок удео непријављених случајева сексуалног насиља представља константу, чак и када су у питању случајеви виктимизације жена или деце, затворска средина носи додатне специфичности. То се односи, пре свега, на троструко негативан однос према датом феномену и осуђеничкој популацији. Наиме, док на једној страни јавност и запослени у затворима перзистирају у ретрибутивном ставу лишеном емпатије, затвореност и притисак пеналностијарне субкултуре минимизира могућности идентификовања и превенирања случајева сексуалног насиља.

Ипак, прихватајући хуманистичку и, у крајњој линији, савремену пенолошку оријентацију, затвор се не може видети као средина оправданог задовољења психопатских тенденција оних јачих над слабијима. Идеја да су осуђеници казна једни другима негира деценије развоја пенолошке и специјално педагошке науке. Основна концепција затвора отуда мора остати на нивоу поправног, преваспитног рада и просоцијалне оријентације. Искуства виктимизације током тог корективног процеса свакако се не могу схватити као део јединствене стратегије редукције рецидивизма и криминалитета у целисти.

О озбиљности теме превенције сексуалног насиља у затворима коначно сведочи и чињеница да се у САД годишње одваја десетине милиона долара намењених имплементацији превентивних програма наведеног контекста. Установе које нису на адекватан начин приступиле датом проблему не само да су службено упозорене, него су сврстане на „црне листе“ установа које ће имати тежи приступ државним и приватним финансијским фондовима.

Премда се стиче утисак да је васпитно-поправни рад у Србији на крајње рудиментираном нивоу који, ако би се упоредио са развојем здравства, не превазилази лечење пијавицама, пенолошка пракса у Србији мора кад-тад кренути ка достизању светских стандард. Увиђање озбиљности наведеног феномена свакако је један од корака у овом смеру.

Литература

[1] Alarid, L. F. (2000). Sexual assault and coercion among incarcerated women prisoners: Excerpts from prison letters. *The Prison Journal*, 80(4), 391-406.

[2] Babudieri, S., Longo, B., Sarmati, L., Starnini, G., Dori, L., Suligoi, B., ... & Rezza, G. (2005). Correlates of HIV, HBV, and HCV infections in a prison inmate population: results from a multicentre study in Italy. *Journal of medical virology*, 76(3), 311-317.

[3] Bland, R., Newman, S., Dyck, R. and Om, H. (1990) 'Prevalence of psychiatric disorders and suicide attempts in a prison population', *Canadian Journal of Psychiatry*, 35, 407-13.

[4] Bojanić, I., & Mrčela, M. (2006). Svrha kažnjavanja u kontekstu šeste novele Kaznenog zakona. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 13(2), 431-449.

[5] Brownmiller, S., Hewitt, N., & Mrkić, Ž. (1995). *Protiv naše volje: muškarci, žene i silovanja*. Zagorka, 1995.

- [6] Chen, C. P. L. (2000). Provocation's Privileged Desire: The Provocation Doctrine, Homosexual Panic, and the Non-Violent Unwanted Sexual Advance Defense. *Cornell JL & Pub. Pol'y*, 10, 195.
- [7] Corlew, K. R. (2005). Congress attempts to shine a light on a dark problem: An in-depth look at the Prison Rape Elimination Act of 2003. *American Journal of Criminology. L.*, 33, 157.
- [8] Cotton, D. J., & Groth, A. N. (1982). Inmate Rape-Prevention and Intervention. *Journal of Prison and Jail Health*, 2(1), 47-57.
- [9] Davis, A. J. (1968). Sexual assaults in the Philadelphia prison system and sheriff's vans. *Society*, 6(2), 8-17.
- [10] Dooley, E. (1990) 'Unnatural deaths in prison', *British Journal of Criminology*, 30, 229-34 .
- [11] Dumond, R. W. (2000). Inmate sexual assault: The plague that persists. *The Prison Journal*, 80 (4), 407-414.
- [12] Dumond, R. W. (2003). Confronting America's most ignored crime problem: the Prison Rape Elimination Act of 2003. *Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law Online*, 31(3), 354-360.
- [13] Fishman, J. F. (1934). Sex in prison. *London, England: John Lane, The Bodley Head*.
- [14] Fleisher, M. S., & Krienert, J. L. (2006). The culture of prison sexual violence. *Washington, DC: US Department of Justice*.
- [15] Flis, I. (2012). In Defence of Psychology: Science as a Victim of Its Own Method. *Diskrepancija*, 11 (16/17), 67-82.
- [16] Freud, S. (1905). Three Essays on the Theory of Sexuality. *SE*.
- [17] Gilligan, J. (2000). *Violence: Reflections on Our Deadliest Epidemic*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- [18] Jones, T. R., & Pratt, T. C. (2007). The Prevalence of Sexual Violence in Prison: The State of the Knowledge Base and Implications for Evidence-Based Correctional Policy Making. *International journal of offender therapy and comparative criminology*, 52(3), 280-295.
- [19] Јованић, Г. (2014). Сигурност у затвору. Специјална едукација и рехабилитација 13(2). 141-172
- [20] Јовашевић, Д. (2006). Кривично право: општи део. Београд: Номос.
- [21] Kaufman, P. (2008). Prison rape: Research explores prevalence, prevention. *NIJ Journal*, 259, 1-6.
- [22] Knowles, G. J. (1999). Male prison rape: A search for causation and prevention. *The Howard Journal of Criminal Justice*, 38(3), 267-282.
- [23] Kovčo Vukadin, I. (2014). Prevencija nasilja u zatvorima: restorativni pristup. *Izgradnja modernog pravnog sistema*. Centar za društvena istraživanja. 2(1), 131-155
- [24] Kovčo Vukadin, I., & Mihoci, M. (2010). Nasilje u penalnim ustanovama. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 17(1), 333-367.
- [25] Крстић, Ж. (2002). Затворско дупло дно. *Социологија*. 44(3), 223-240.
- [26] Lockwood, D. (1980). *Prison sexual violence*. New York: Elsevier North Holland.
- [27] Lockwood, D. (1983). Issues in prison sexual violence. *The Prison Journal*, 63(1), 73-79.
- [28] Mair, J. S., Frattaroli, S., & Teret, S. P. (2003). New hope for victims of prison sexual assault. *The Journal of Law, Medicine & Ethics*, 31(4), 602-606.
- [29] Messerschmidt, J. W. (2001). Masculinities, crime and prison. In D.Sabo, T.Kupers & W.London, eds., *Prison masculinities*, 67-72. Philadelphia: PA: Temple University Press
- [30] Mihoci, M. (2006). Sigurnost kaznionica i zatvora. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 13(2), 879-905.

- [31] Moster, A. N., & Jeglic, E. L. (2009). Prison Warden Attitudes Toward Prison Rape and Sexual Assault Findings Since the Prison Rape Elimination Act (PREA). *The Prison Journal*, 89(1), 65-78.
- [32] Mukasey, M., Sedgwick, J. & Hagy, D. (2008). *Strategies to Prevent Prison Rape by Changing the Correctional Culture*. Washington: U.S. Department of Justice
- [33] Neal, T., & Clements, C. B. (2010). Prison rape and psychological sequelae: A call for research. *Psychology, Public Policy, and Law*, 16(3), 284.
- [34] Owen, B. (1998). *In the mix*. Albany: State University of New York Press.
- [35] Pavlović, Z. (2013). *Seksualna zloupotreba dece- kriminološke i krivičnopravne perspektive*. Novi Sad: Pravni fakultet za privredu i pravosuđe, Univerzitet privredna akademija
- [36] Pinkerton, S. D., Galletly, C. L., & Seal, D. W. (2007). Model-based estimates of HIV acquisition due to prison rape. *The Prison Journal*, 87(3), 295-310.
- [37] Радловић, Д. М. (2006). Психологија криминала: психопатија и прступништво. Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију.
- [38] Rideau, W. and Wikberg, R (1992). *Life Sentences: Rage and Survival Behind Bars*, New York: Time Books, Random House.
- [39] Rihtarić, L., Baranček, S., & Sertić, Đ. B. (2012, January). Psychopathy and anger among sexual offenders. In *20. godišnja konferencija hrvatskih psihologa*.
- [40] Scacco, A. M. (1975). *Rape in prison*. NY:CC Thomas.
- [41] Соковић, С. (2006). Prevention of torture while carrying out penal sanctions: Relevant international legal standards. Специјална едукација и рехабилитација, (1-2), 173-189.
- [42] Sparks, R. (1982). *Research on Victims of Crime: Accomplishments, Issues, and New Directions (Crime and Delinquency Issues)*. Washington, D.C.: U.S. Department of Health and Human Services.
- [43] Struckman-Johnson, C., & Struckman-Johnson, D. (2000). Sexual coercion rates in seven Midwestern prison facilities for men. *The Prison Journal*, 80, 379-390.
- [44] Struckman-Johnson, C., & Struckman-Johnson, D. (2006). A comparison of sexual coercion experiences reported by men and women in prison. *Journal of interpersonal violence*, 21(12), 1591-1615.
- [45] Struckman-Johnson, C., Struckman-Johnson, D., Rucker, L., Bumby, K., & Donaldson, S. (1996). Sexual coercion reported by men and women in prison. *Journal of Sex Research*, 33, 67-76.
- [46] Walker, J., Archer, J., & Davies, M. (2005). Effects of rape on men: A descriptive analysis. *Archives of sexual behavior*, 34(1), 69-80.
- [47] Walmsley, R. (2009): *World Population List*. King's College London, International Centre for Prison Studies, London
- [48] Weild, A. R., Gill, O. N., Bennett, D., Livingstone, S. J., Parry, J. V., & Curran, L. (2000). Prevalence of HIV, hepatitis B, and hepatitis C antibodies in prisoners in England and Wales: a national survey. *Communicable disease and public health*, 3, 121-126.
- [49] Wolff, N. S. J., (2009). Type, source and patterns of physical victimization, a comparison of male and female inmates. *The Prison Journal*, 89(2), 172-191.
- [50] Wolff, N., Blitz, C. L., Shi, J., Bachman, R., & Siegel, J. A. (2006). Sexual violence inside prisons: Rates of victimization. *Journal of Urban Health*, 83(5), 835-848.
- [51] Wolff, N., Shi, J., Blitz, C. L., & Siegel, J. (2007). Understanding sexual victimization inside prisons: factors that predict risk*. *Criminology & Public Policy*, 6(3), 535-564.